

УДК 930.25+027.6]:271.4(477.83/.86)“1921/1946”

Фарина Оксана Вікторівна

<https://orcid.org/0000-0002-5101-2488>

аспірантка

Київський національний університет

культури і мистецтв,

Київ, Україна

oksanafaryna@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ АРХІВНИХ І
БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ЯК ПРОВІДНИХ
НАУКОВИХ ОСЕРЕДКІВ ДЛЯ ДУХОВЕНСТВА І СВІТСЬКИХ ОСІБ
(1921–1946)**

Метою роботи є розкрити роль священників у формуванні і розвитку основних архівних і бібліотечних установ Української Греко-Католицької Церкви Східної Галичини означеного періоду. **Методи дослідження** полягають у використанні історичного, компаративного і системного підходів, що дає змогу окреслити основні напрями становлення архівів і книгозбірень як важливих наукових інституцій; обґрунтувати значення греко-католицького духовенства у розширенні архівної і бібліотечної мережі краю. **Наукова новизна** зумовлена тим, що в українській культурології вперше здійснено спробу проаналізувати значний внесок греко-католицького духовенства Східної Галичини у збереженні архівних документів і розвитку книгозбірень 1921–1946 рр. **Висновки.** Розгляд архівної й бібліотечної справи Східної Галичини виявив, що греко-католицьким духівникам вдалось створити серйозні культурно-наукові установи, які протягом тривалого періоду залишалися головними осередками знань для греко-католицького кліру й світських осіб. Співробітники інституцій УКГЦ, завдяки високому рівню освіченості, постійно дбали про удосконалення каталогів і покращення умов зберігання матеріалів, проводили важливу дослідницьку роботу, сприяли збільшенню нових надходжень. У результаті встановлення радянської влади на західноукраїнських землях розпочалися реорганізаційні процеси досить розвиненої передвоєнної бібліотечної системи Східної Галичини, які призвели до перевезень, розкрадання і масових втрат цінних фондів збірок.

Ключові слова: культура Східної Галичини, бібліотечна справа, архів, греко-католицьке духовенство.

Фарина Оксана Вікторівна, аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Формирование и развитие греко-католических архивных и библиотечных учреждений Восточной Галиции как ведущих научных центров для духовенства и светских лиц (1921–1946)

Целью работы является раскрыть роль священников в формировании и развитии основных архивных и библиотечных учреждений Украинской Греко-Католической Церкви Восточной Галиции обозначенного периода. **Методы исследования** заключаются в использовании исторического, компаративного и системного подходов, что позволяет выделить основные направления становления архивов и библиотек как важных научных учреждений; обосновать значение греко-католического духовенства в расширении архивной и библиотечной сети края. **Научная новизна** обусловлена тем, что в украинской культурологии впервые предпринята попытка проанализировать значительный вклад греко-католического духовенства Восточной Галиции в сохранении архивных документов и развития библиотек 1921–1946 гг. **Выводы.** Рассмотрение архивного и библиотечного дела Восточной Галиции показало, что греко-католическим духовникам удалось создать серьезные культурно-научные учреждения, которые в течение длительного периода оставались главными очагами знаний для греко-католического клира и светских лиц. Сотрудники институтов, УГКЦ благодаря высокому уровню образованности, постоянно заботились об усовершенствовании каталогов и улучшение условий хранения материалов, проводили важную исследовательскую работу, способствовали увеличению новых поступлений. В результате становления советской власти на западноукраинских землях начались реорганизационные процессы достаточно развитой предвоенной библиотечной системы Восточной Галиции, которые привели к перевозкам, хищениям и массовым потерям ценных фондовых сборов.

Ключевые слова: культура Восточной Галиции, библиотечное дело, архив, греко-католическое духовенство.

Faryna Oksana, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The Formation and Development of The Greek Catholic Archive and Library Institutions of Eastern Galicia as The Leading Scientific Environments for The Clergy and Secular People (1921–1946)

The purpose of the work is to reveal the role of the priests in the formation and development of the main archival and library institutions of the Ukrainian Greek Catholic Church of Eastern Galicia (UGCC) of the specified period. **The methodology** of the research lies in applying of the set of the historical, comparative and systemic methods, which allows to outline the main directions of the formation of archives and libraries as important scientific institutions; to substantiate the significance of the Greek Catholic clergy in expanding the archival and library network of the region. **The scientific novelty** is due to the fact that in Ukrainian cultural studies, for the first time, an attempt is made to analyze the significant contribution of the Greek Catholic clergy of Eastern Galicia in preserving of the archival documents and the development of the libraries 1921–1946. **Conclusions.**

The consideration of the archival and library network of Eastern Galicia has shown that the Greek Catholic clergy managed to create the serious cultural and scientific institutions which for a long period of time remained the main knowledge centers for the Greek-Catholic clergy and secular people. The employees of the institutions of the UGCC, thanks to the high level of education, constantly took care of the improvement of catalogues and improvement of materials storage conditions, carried out an important research work, and contributed to the increase of new stock incomes. As a result of the establishment of the Soviet regime in the western Ukrainian lands, the reorganization processes of the well-developed pre-war library system in Eastern Galicia began. Those processes led to transportation, theft and mass losses of the valuable stock collections.

Key words: culture of Eastern Galicia, library studies, archives, Greek Catholic clergy.

Вступ. Формування бібліотек і збереження архівних матеріалів у середовищі греко-католицького духовенства Східної Галичини сягають часів давнього минулого (монастирі, парафіяльні храми, власні збірки священиків). Тематика книг, рукописів, документів здебільшого визначалася богословським змістом і відповідала на інформаційні запити духівників. Пізніше колекційні надбання духовних осіб стали основою для створення самостійних книгозбірень та архівних установ і зайняли виняткове місце в соціокультурному просторі регіону. У окресленому періоді священослужителі активно розвивали інституції зі збирання, систематизації та збереження цінних пам'яток українського народу: надавали фінансову підтримку, закладали бібліотеки при релігійних товариствах, семінаріях, кооперували свої зусилля з кваліфікованими істориками, архівістами, бібліографами.

Аналіз наукових досліджень. Діяльність книгозбірень у Східній Галичині привертала увагу багатьох науковців. Ґрунтовна монографія Н. Кунанець (2011) присвячена бібліотечній справі на західноукраїнських землях XVIII ст.–1939 р. Стаття М. Кривенко (2009) аналізує бібліотеку Перемишльської греко-католицької капітули на матеріалах, що знаходяться в польських архівах. Цінною для вивчення Перемишльської книгозбірні залишається праця очевидця досліджуваного періоду – Є. Грицака (1939). І. Качур (2015) розглядала історію особистої бібліотеки митрополита А. Шептицького та його роль у заснуванні інших греко-католицьких бібліотечних установ. Роботи О. Дзюбана (2007), О. Ковальської (2012) окреслюють основні аспекти діяльності Центрального архіву бібліотеки обителі св. Онуфрія у м. Львів. Безперечно, важливою для нашої розвідки є інформація, яку подав завідувач монастирської книгозбірні ЧСВВ – о. Й. Скрутень (1924; 1928). Значна частина джерельної бази до досліджуваної проблеми знаходиться в документах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДАЛ України), відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (ЛННБ) та архіву Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (НБУ).

Водночас, цілісної картини, яка би репрезентувала формування і розвиток греко-католицьких архівних і бібліотечних інституцій Східної Галичини у 1921–1946 рр. на сьогодні не має.

Мета дослідження полягає у розкритті ролі священнослужителів у становленні й поступу основних архівних і бібліотечних установ Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) означеного періоду.

Виклад основного матеріалу. Значною колекцією приватних вартісних книг із різних галузей наукових знань володів Глава УГКЦ А. Шептицький. Так, митрополит, ще перебуваючи у Станіславові як єпископ, заснував першу єпархіальну бібліотеку в обсязі 3870 томів і пожертвував на її розширення 6 тисяч доларів (Митрополит А. Шептицький як Меценат, 1935, с. 6). Владика взяв на себе зобов'язання щорічно виділяти кошти на утримання книгозбірні, а з 1904 р. для цієї мети створив спеціальну фундацію. Для позначення новонабутих книг був створений екслібрис і кругла гербова печатка з надписом: «Библиотека Капитулы Станиславовской имени Митрополита Андрея Шептицкого» (Качур, 2015, с. 34).

Протягом всієї діяльності книгозбірня спиралася на правила і методичні рекомендації, встановлені її меценатом. Зокрема, за розпорядженням ієрарха УГКЦ капітула обирала бібліотекаря серед священників, який «щонайменше 6 годинъ тыжднево» міг працювати у приміщенні книгозбірні (половина роботи відводилась для задоволення потреб читачів) (Відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 191, од. зб. 11, арк. 6). Детально розроблена інструкція інвентаризації сприяла забезпеченню довготривалого зберігання бібліотечних колекцій. Каталог поділявся за тематичними розділами, позначеними кириличними літерами за алфавітом, так званий систематичний. Опис видань складався з числового інвентарного номера, автора, назви книги, місця та року видання, формату, кількості томів, відомості щодо наявності оправи. Матеріали бібліотеки класифікувались за такими галузями: «Святе письмо», «Догматика», «Моральне і пастирське богослів'я», «Право церковне», «Історія церковна», «Книги церковні», «Аскеза», «Літургіка», «Патрологія», «Собори», «Проповіді», «Філософія», «Філологія, література», «Література староруська», «Література руська» (Качур, 2015, с. 32). Згодом одна частина колекції стала основою для книгозбірні Станіславської духовної семінарії, а друга – залишилась при катедрі. Після 1939 р. більша половина книг потрапила до спецфондів Держархіву Івано-Франківської області; на них поряд з екслібрисами о. А. Шептицького з'явилися контрольні штампи НКВД (Грабовецький, 1994, с. 7). Нині бібліотека перенесена до Івано-Франківського Богословського університету ім. І. Золотоустого – правонаступника і продовжувача діяльності Станіславської духовної семінарії.

Безперечно, важливу роль у культурному просторі Східної Галичини відіграла фахово укомплектована книгозбірня Митрополичого ординаріату, що мала статус архівної; фундатор і постійний меценат – о. А. Шептицький. Бібліотечний каталог нараховував 32 розділи, в яких представлено 1382

*ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ АРХІВНИХ І БІБЛІОТЕЧНИХ
УСТАНОВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ЯК ПРОВІДНИХ НАУКОВИХ ОСЕРЕДКІВ ДЛЯ
ДУХОВЕНСТВА І СВІТСЬКИХ ОСІБ (1921–1946)*

найменувань з археографії, архівістики, генеалогії, дипломатії, лексикографії, нумізматики, палеографії, теології та ін. (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 842, арк. 1–54).

Архів ординаріату налічував приблизно 9300 одиниць і складався з двох відділів, кожен з яких розвивався одноосібно (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 843, арк. 1–341). Перший репрезентував старі акти до 1917 р.: матеріали унії, приватні збірки духовенства (оо. Білецького, Білянського, Горбацевича, Гречулевича, Дурделла, Яницького), листи ієрархів Церкви, документи різних державних і громадських установ, родинні архіви Вітовських, Глебовичів, Гурчинів, Домейків, Конецьпольських, Лукомських, Макаревичів Романовських та багато ін., літописи загальні й поодинокі об'єктів (наприклад, монастирів), мемуарна література, розвідки до історії місцевостей, подій і особистостей, енциклопедії, словники з іноземних мов, архівних термінів, аббревіатур, герографії, журнали («Труды археологических съездов», «Сборник археологического института», «Записки Московского археологического института», «Киевская старина», «Архивное дело», «Сборник Русского исторического общества» та ін.) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 816, арк. 1–2).

Другий відділ архіву був представлений матеріалами – новими актами, які характеризували період визвольної боротьби від 1917 р.: документи УНР, ЗУНР, Партизансько-повстанського штабу, Міністерства земельних справ 1918 р., «Просвіти», архіви різних українських установ поч. 20-х рр. ХХ ст., Горожанського Комітета в м. Берестя, збірки о. А. Бордюговського, В. Дорошенка, В. Зелінського, В. Євтимовича, М. Крижанівського, Г. Степури, І. Шендрика та ін. (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 816, арк. 3). Фонд систематично поповнювався новими надходженнями. Наприклад, 1932 р. надійшли справи про звільнення о. А. Шептицького з російської неволі, матеріали «Рідної школи», листи політичного змісту М. Дзеровича, Є. Петрушевича, Ю. Романчука та ін. відомих діячів національно-визвольного руху.

Заслужують уваги в колекціях Митрополичого архіву ілюстративні матеріали, зокрема фотографії церков, священників, іконостасів, гравюри, ікони, атласи. Колекція періодичних видань окреслена 64 україномовними часописами, 18 з яких видавались за кордоном, і підготовлена для «майбутнього українського міністерства пропаганди» (Васьків, 1997, с. 131). Газети містили дописи про українську справу, опубліковані у 1918–1919 рр. на шпальтах австрійської, англійської, італійської, німецької, польської, румунської, французької, чеської, швейцарської преси.

Архівні джерела засвідчують, що на поч. 30-х рр. ХХ ст. активну участь у збільшенні збірок установи взяли добровольці – о. В. Дреліх (цінні книги релігійного змісту, серед яких А. Радивилівського «Венец Христов» 1688, «Семя Слова Божія», 1782, відозви, статuti) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 61), Є. Дурделло (військові накази, запрошення, звіти, реферат

о. М. Дурделло) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 63), Б. Лепкий (листи, дрібні друки, гравюри) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 60), С. Литвиненко (метричні книги, свідоцтва про хрещення, посвідчення, матеріали судових процесів) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 55), о. А. Підгорецький (галицькі журнали, шемантизи, календарі, брошури, переважно церковного змісту) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 59 зв). До діяльності архіву долучились: Б. Барвінський, А. Дзедзик, Г. Дворянин, Б. Ольхівський, О. Цинкаловський, І. Шендрик, які періодично звітували о. А. Шептицькому про роботу над комплектуванням фондів, копіюванням документів, розв'язували організаційні питання.

Згідно з листів до Глави УГКЦ з проханням надання дозволу на користування документами Митрополичого архіву над матеріалами працювали історики-дослідники: І. Крип'якевич, Т. Маньковський, К. Студинський, священики та випускники Богословської академії. Зокрема, 1936 р. Р. Дурбак, у зв'язку з написанням роботи про митрополита Л. Кішку цікавився епістолярною спадщиною і записником ієрарха, які зберігались в установі (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 14); В. Пелех виявляв інтерес до матеріалів про предстоятеля УГКЦ Атаназія Шептицького (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 19). 1937 р. абсолювент С. Харила досліджував архівні справи про діяльність митрополитів Й. Рутського і П. Могили (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 23). М. Войнаровський – матеріали, що стосувались Святоюрського собору в м. Львові (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 27–28).

1939 р. при соборі св. Юра у м. Львові відбулась конференція в справі подальшої розбудови Митрополичої бібліотеки і архіву, проте воєнні події перешкодили планам розвитку цих інституцій УГКЦ: частина збірок, зокрема метричні документи, передано в архів ЗАГСу м. Львова, інша частина – до філіалу Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львові (тепер – ЦДІАЛ України). Окремі колекції рукописів та документи архіву о. А. Шептицького надійшли до НБУ ім. В. Вернадського, де вони нині перебувають у фондах Інституту рукопису.

Однією з найбільших українських книгозбірень досліджуваного періоду вважалась бібліотека Перемишльської капітули, початок якої, на думку М. Кривенко (2009, с. 547), потрібно шукати в книжковому зібранні кафедральної церкви св. Іоана Хрестителя, яке, згідно з інвентарем 1794 р., налічувало 312 друків XVI–XVIII ст. У XIX – поч. XX ст. збагаченню фондів бібліотеки сприяло національне відродження, влиття цінних видань із парафіяльних церков, зліквідованих монастирів (наприклад, монастир оо. Бернардинів у м. Львові) і благодійність греко-католицького духовенства. Зокрема, о. І. Войтович у 20–х рр. XX ст. подарував колекцію із 110 томів. У 1936 р. до фонду увійшла велика приватна збірка о. В. Левицького. Окрім десятків тисяч назв видань і рукописів, капітульна інституція володіла архівом, що містив твори образотворчого мистецтва (переважно портрети діячів УГКЦ –

оо. М. Гарсевича, І. Лаврівського, С. Оскольського, І. Снігурського та ін.), колекції карт, монет, церковних надбань. З-поміж найбільш вартісних матеріалів – єпископська мітра, перероблена з корони Д. Галицького, епітрахиль, подарований Б. Хмельницьким для перемишльського єпископа, хрест з перцевого дерева 1557 р., дарований молдовським господарем (З'їзд українських музейників у Перемишлі, 1937, с. 7).

Книгозбірня Перемишльської капітули не була загальнодоступною для всіх користувачів і призначалась тільки для духовенства, проте науковці могли користуватись її фондами, попередньо одержавши дозвіл єпархіальної колегії. Тут працювали як українські, так і зарубіжні дослідники: проф. Янув, проф. А. Копистянський, др. В. Лев з м. Львова, проф. Кот із м. Кракова, др. В. Шешко з м. Праги, др. І. Шпитковський із м. Перемишля. Відомо, що у 30–х рр. ХХ ст. кураторство здійснював о. В. Пинило, установа не мала постійного бібліотекаря і друкованого каталогу. Фонди містили рукописи XIII–XVII ст. (латинські, польські, церковнослов'янські), стародруки XVI–XVIII ст., видання XIX ст. – всі примірники до 1848 р., публікацій ХХ ст. – дуже мало, пергаментові рукописи – до 200, інкунабули, 1200 церковних книг, важливі джерела до історії Козаччини (Грицак, 1939, с. 494).

Виняткове значення у колекції рукописів займав літопис Л. Кишки – митрополита УГКЦ, який описує події від найдавніших часів до 1718 р. З усіх п'яти хроніальних частин – найбільш цінними з історичної точки зору є друга, що містить скорочений переказ літопису Нестора і Київського до 1186 р.; третя – короткі записи з історії Перемишльської єпархії 1301–1718 рр.; четверта – біографії українських князів і духовенства. З інших оригіналів капітульної бібліотеки варто згадати літопис Я. Собеського – державного і воєнного діяча Речі Посполитої про Хотинську війну 1621 р., Службник вірменською мовою 1734 р, давня пам'ятка польської мови поч. XVI ст. – «Роздуми про життя Ісуса», відома як «Перемишльські роздуми», Учительні Євангелії XVII–XVIII ст. (Грицак, 1939, с. 495–496).

З огляду на приватний характер бібліотеки, точна інформація про кількість книг у її колекціях невідома. У 1927 р. польський бібліограф Е. Хвалевик оцінив опис друкованих і рукописних книг капітульної установи у обсязі 20 000 одиниць. Наведені дані інвентаризації викликають сумнів, адже аналогічну інформацію подано в московфільському часописі «Галичанин» 1900 р. Очевидно, що за 27 років кількість позицій у книгозбірні зросла. Ще менш достовірними виглядають підрахунки У. Пашкевич, яка припускала, що фонд 1846–1939 рр. збільшився на 3000 примірників. За дослідженнями О. Колосовської в кін. 30-х рр. ХХ ст. збірка нараховувала приблизно 35 000 томів (Kaszlej, 2011 р. 14–15). Архівні документи 1945 р. підтверджують, що «Капітульна Бібліотека в Перемишлі може мати від 30–35 тисяч томів /згідно фасцикулів/, які містяться у забудованні Капітули /давн[ій] лат[инський] монастир Кармелітів/, а саме в їх давній каплиці та 5–6 кімнатах» (Архів НБУ ім. В. Вернадського, оп. 1, од. зб. 657, арк. 116).

Інституція Перемишльської капітули була різноманітна за мовним, тематичним, типологічним складом. Важлива замітка 1945 р., завізована головним спеціалістом Бібліотеки АН УРСР у Києві (теперішня НБУ ім. В. Вернадського) Т. Оробієвською, яка подає інформацію про вміст колекції Перемишльської книгозбірні: «деякі пергаменти є вже з XIV стол[іття] /а може навіть з XIII?/: як грамота Володислава Опольського, боярина Сташка і ін.; тут є деякі перші краківські друки, дещо апокрифів, більша збірка так званих «ТЕК» до історії Перемишльської єпархії і Перемишльської Капітули, упорядкованих за роками від XVI–XVIII вв. Єсть богата церковна література історії церкви, до загальної історії, багато творів писаних по лат[инськи], нім., італ. і інші. Тут є ще, здається, літопис Кишки, копія Волинського літопису з кінця, здається, XVI віку, були свого часу рукописи й книги найбільше з XV–XVIII ст. Ще дещо летючок дрібних брошур до 1848 р. опісля до пізніших років – трапляється лише спорадично» (Архів НБУ ім. В. Вернадського, оп. 1, од. зб. 657, арк. 116). У 1946 р. після ліквідації УГКЦ основну частину книжково-рукописних колекцій перевезено на територію Польщі, де вони зберігаються донині.

Центральний архів і бібліотека ЧСВВ розташовувались у львівському монастирі св. Онуфрія у м. Львова, історія якої є однією з найдовших у Східній Галичині і сягає до початку заснування обителі – кін. XIII ст. Загальновідомо, що тут містилась найдавніша українська друкарня, а в 1574 р. І. Федоровом видано «Апостол» і «Буквар». Під протекторатом Львівської Ставропігії (XVI–XVIII ст.) фонд книгозбірні поповнювався заможними членами братства і монахами. Найбільшим джерелом надходжень стало об'єднання колекцій із Святоюрською бібліотекою (на поч. XIX ст.) і фондovими збірками малих монастирів, які потрапили під касачійну реформу (кін. XVIII ст.).

На поч. XX ст. Протоігуменат ЧСВВ ухвалив рішення про передачу старовинних книг і рукописів з усіх монастирів, що уцілили від австрійського закриття до львівської бібліотеки. У такий спосіб книгозбірня разом з архівом св. Онуфрія у м. Львова стає головною василіанською фундацією, осередком знань для ченців і дослідників з різних галузей знань. Зокрема, 1936 р. Українське лікарське товариство у Львові зверталось до Управи архіву ЧСВВ з проханням надати дозвіл членові організації, спеціалісту отоларингології І. Федейку на користування матеріалами з науковою метою (ЦДІАЛ України, ф. 684, оп. 1, од. зб. 3204, арк. 35). У монастирській інституції працювали також Я. Гординський, І. Крип'якевич, О. Колесса, о. І. Огієнко, К. Студинський, С. Томашівський, В. Щурат та ін.

Відповідно до ухвал василіанських капітул ще з XVII ст. розроблено інструкції зі збереження і розвитку бібліотечної та архівної справи у монастирях. Для впорядкування і підтримання колекцій, призначався фаховий працівник. Протоігуменат ЧСВВ постійно дбав про каталогування і збільшення книжкових колекцій. Так, чималим поповненням фондів Центральної бібліотеки була купівля друкованих видань НТШ із 50% знижкою та рукописних матеріалів і книг М. Гіжицького, що розширили відділ

«Basilianica». Інший, не менш вартісний відділ, «Scripturistica» збагатився кількома сотнями томів книгозбірні о. Т. Галущинського, привезеними з м. Рима (Скрутень, 1924, с. 168). Пізніше, на посаді ігумена монастиря св. Онуфрія, духівник (як і його попередник о. П. Філяс) особисто опікувався бібліотекою і архівом. Окрім цього, колекції поповнювались подарунками жертводавців і виданнями, отриманими унаслідок співпраці з українськими і міжнародними культурними закладами.

У 20–х рр. ХХ ст. завідувачем Центрального архіву і бібліотеки ЧСВВ був доктор теології та філософії о. Й. Скрутень, який активно займався редакторською діяльністю («Поступ», «Богословія», «Записки ЧСВВ»), працював над інвентарними описами василіанських монастирів у містах: Доброміль, Лаврів і Львів за XVII–XIX ст., брав участь у міжнародному конгресі архівістів і бібліотекарів (1936). Священик, дослідивши рідкісні матеріали фонду, поділив їх на декілька груп. До першої входили – слов'янсько-українські рукописи XII–XVI ст., різноманітні за мовним складом (списки св. Письма, літургійні й богослужебні книги, твори отців Церкви, статті із богослов'я, канонічного права, географії, філософії, апокрифи). Другу групу репрезентували манускрипти книжного формату, які створювались відповідно до потреб монастирів (хроніки, рішення, звіти з місійної діяльності, розпорядження державної та церковної влади, грошові умови й зобов'язання). Третя частина інвентарного фонду – рукописні історичні матеріали і акти (документи монахів, грамоти князів, королів, римських пап і єпископів). У четвертій групі розміщувалась кореспонденція та епістолярна спадщина (Скрутень, 1924, с. 172–176). Бібліотека займала 2 поверхи монастиря у 4 кімнатах, у суміжному приміщенні розміщувався архів і музей. Рукописна колекція знаходилась у «чотирьох великих шафах у протоігуменській кімнаті» (Скрутень, 1928, с. 73).

У 30–40 рр. ХХ ст. роботу свого попередника продовжив молодий дослідник історії Церкви о. Р. Лукань. Священик вивчав друкарську діяльність І. Федорова, василіанські видання, книжні каталоги, історію преси – до всіх цих питань збирав бібліографічні матеріали, брав участь у численних міжнародних з'їздах як визначний бібліотекар і архіватор, намагався досконало налагодити комплектування фондів. Після встановлення радянської влади на західних землях василіанська книгозбірня стала філією бібліотеки НТШ у м. Львова (пізніше Інституту історії АН УРСР) із розміщенням у монастирі св. Онуфрія, а о. Р. Лукань залишився її директором (хоча згодом звільнений з посади через чернечий стан). До великої заслуги духівника належить також врятування і перевезення до Центральної бібліотеки ЧСВВ матеріали книгозбірень монастирів (Лаврів, Крехів, Золочів, Бучач, Погоня), зліквідованих у часи першої більшовицької окупації. Сучасник о. Р. Луканя В. Дорошенко – директор книгозбірні НТШ у м. Львові згадував: «Маленька келія, в якій він жив і працював – ущерть була заповнена книжками, рукописами та всякого роду музейними експонатами. Книжки були всюди на полицях, на столі, на

стілцях, і цілими стосами лежали просто на підлозі. Не зрозуміло як він міг серед них рухатись» (Дзюбан, 2007, с. 60). У 1943 р. о. Р. Лукань трагічно загинув, залишивши вагомий науковий доробок.

До 1939 р. у монастирі св. Онуфрія зберігалось 600 рукописів і 40000 книг (Ваврик, 1958, с. 40). 351 рукопис детально описав та опублікував Я. Гординський, серед яких: «Чернечий Чинovníк XVI–XVII ст.», «Канони Повечерницях Івана Мниха (Дамаскина)» (кін. XVI ст.), «Ліствиця Івана Синайського» (1604), «Маргарит св. Івана Золотоуста» (1617), «Часослов» (1668, 1698), «Метрика монастиря Креховского от 1752», «Ірмольогіон з нотами» (1759) та ін. Окремі манускрипти, наприклад «Синопис Пліснесько-Підгорецького монастиря» (1662–1715), «Літопис Кристинопільського монастиря» (1766–1889), «Лаврівська хроніка» (1781–1882) були надруковані повністю або частково (Шкраб'юк, 2005, с. 140). Проте, в 1946 р. після закриття василіанського монастиря в м. Львові усе багатство фондів, примножене століттями було розформовано: частину передано до ЦДІАЛ України та ЛННБ ім. В. Стефаника, інша частина колекції була спалена або вивезена до м. Санкт-Петербурга у зв'язку із загрозою «радянській моралі», деякі матеріали потрапили до приватних колекцій (грамоти, карти, словники, класичні і філософські твори) (Ковальська, 2012, с. 26–27).

Високий авторитет у дослідницьких колах мала бібліотека Богословського наукового товариства (БНТ), необхідність створення якої обговорювалося на 3'їзді професорів-богословів всіх трьох єпархії Галицької провінції, що відбувся у 29–30 вересня 1922 р. у м. Львові (Сліпий, 1924, с. 7). Початковий фонд книгозбірні сформувався з літератури, подарованої викладачами духовних семінарій і становив 562 примірники і декілька рукописів XVI–XVII ст. У десятиліття своєї діяльності колекція установи налічувала 10035 примірників, а також 115 од. зб. рідкісних рукописів, 125 стародруків (Глинка, Чехович ред., 1934, с. 30). Швидке зростання книжкових колекцій книгозбірні пояснювалось щедрими дарунками духовенства, міжбібліотечним обміном, отриманням рецензійних примірників. Серед добродіїв книгозбірні варто виділити оо. А. Шептицького (225 томів), О. Бачинського (216 томів), А. Білецького (962 томи), Т. Бородайкевич (150 томів) О. Боцяна (263 томи і архів), І. Дольницького (112 томів і архів) та ін. Загалом у списку прізвищ добродійців налічувалось 91 особа (2745 примірників). На поч. 30–х рр. XX ст. з архіву Митрополичого ординаріату до бібліотеки БНТ було передано вартісну збірку єпископа Й. Боцяна, яка складалась з листів, газет, брошур, кондоленцій з приводу смерті духівника, картотеки (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 833, арк. 1–3).

1923–1926 рр. посаду першого директора бібліотеки БНТ займав о. Й. Сліпий, який доклав чимало зусиль для її розвитку. З метою збереження і популяризації національної спадщини богослов закликав «переглянути всі церкви і парохіяльні бібліотеки, в яких ще криються не раз великі цінності, заховані у воєнній лихоліттю, а які товариство мусить стягнути і врятувати

перед загибеллю» (Сліпий, 1924, с. 9). Так, о. Й. Сліпий відвідав близько 30 церков і поповнив книгозбірню рідкісними примірниками. За дослідженнями О. Колосовської (1994, с. 97–98), 19 кириличних стародруків надійшли до бібліотеки БНТ таким шляхом. Більшість книг – львівські друки: 10 видань Ставропігійського братства і 2 з друкарні М. Сльозки; 6 друків Києво-Печерської лаври і 1 – Чернігівського Троїцького-Іллінського монастиря. Серед них: Апостол (Львів, 1636), Євангеліє (Львів, 1636, Київ, 1696), Службники (Львів, 1646, 1666, 1681, 1691, Київ, 1629), Тріюдь (Львів, 1642, Чернігів, 1685), Требники (Львів, 1682, 1695, 1761, Київ, 1646), Октоїхи (Львів, 1671, 1715), твір А. Радивиловського «Венец Христов» (Києво-Печерська лавра, 1688) та ін. Загалом, майже кожна збережена книга має запис, що дозволяє точно локалізувати її місце побутування, імена власників, дуже часто і ціну примірника. Нині стародруковані видання зберігаються в фондах ЛННБ ім. В. Стефаника.

БНТ тісно співпрацювало із науковими установами і університетами Європи, завдяки чому книгозбірня товариства мала добре налагоджений обмінний зв'язок із бібліотеками і видавництвами. Читальня отримувала цілу низку журналів із Польщі, Німеччини, Австрії, Швейцарії, Югославії, Чехословаччини, Франції, Італії, Бельгії та ін., і належала до найкращих у м. Львові. Свідченням розвинутого міжбібліотечного обміну слугувало наявність Органу БНТ – тримісячника «Богословія» в багатьох закордонних бібліотеках: часопис «стояв у богословській науковій літературі на одному з перших місць» (З життя наших установ. Загальні збори Богосл. Наук. Товариства у Львові, 1932, с. 3). Архівні джерела показують, що в 1933 р. БНТ зверталось до бібліотеки «Народного дому» з метою налагодження зв'язку між виданнями, і отримало позитивну відповідь, зокрема, керівництво «Народного дому» просило делегувати одного з членів БНТ для «точного обговорення справи обміну книжками» (ЦДАЛ України, ф. 130, оп. 1, од. зб. 781, арк. 46–46 зв.).

1939 р. книгозбірня БНТ нараховувала близько 12 000 томів (500 рукописів і стародруків), серед них багато уніатів і різних видань у галузі богословської орієнталістики і сучасної теологічної літератури, передусім західної, з численними комплектами журналів: 71 українських, 4 білоруських, 10 російських, 22 польських, 8 німецьких, 3 італійських, 5 французьких, 2 англійських, 8 латинських, 7 чеських, 6 сербо-хорватських, 1 голландський. Під час Другої світової війни богословське надбаня зазнало фатальних втрат (бомба впала на приміщення Духовної семінарії, в якому розташовувалася бібліотека, архів і магазини усіх видань БНТ); книжкові фонди за 1923–1939 рр. майже повністю знищено (Сліпий, 1943, с. 91–92).

Наукова новизна зумовлена тим, що в українській культурології вперше здійснено спробу проаналізувати значний внесок греко-католицького духовенства Східної Галичини у збереженні архівних документів і розвитку книгозбірень 1921–1946 рр.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтверджує, що греко-католицьке духовенство відводило важливу роль у збереженні національних надбань, комплектації та утриманні архівних і бібліотечних фондів. Книгозбірні УГКЦ відзначались масштабністю та різноманітністю колекцій, які активно поповнювались дарами священиків і світських осіб, займали помітне місце в системі українських та іноземних наукових комунікацій. Друга світова війна, а згодом і ліквідація УГКЦ негативно позначилися на діяльності культурних інституцій: збірки архівів і бібліотек розформовано і передано до інших установ (частина з них збереглась, інша – втрачена назавжди).

Список використаних джерел

1. Архів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (НБУ), оп. 1, од. зб. 657, 191 арк.
2. Богословське наукове товариства у Львові в першій десятиліттю свого існування (1923–1933) / упор. Л. Глинка, К. Чехович. – Львів : Накладом БНТ, 1934. – 92 с.
3. Ваврик М. По василіанських монастирях / М. Ваврик. – Торонто ; Канада : Вид-во Отців Василіян. – 1958. – 286 с.
4. Васьків А. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939) : дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / А. Васьків; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 210 с.
5. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ЛННБ), ф. 191, од. зб. 11, 42 арк.
6. Грабовецький В. «Пам'ять его во благословеніє»: Андрей Шептицький і Станіславівщина // Галичина. – 1994. – 29 жовт. – С. 7–8.
7. Грицак Є. Капітульна бібліотека в Перемишлі / Є. Грицак // Вибрані українознавчі праці ; упор. В. Пилипович. – Перемишль : Перемишльський відділ ОУП. – 2002. – Т. 3. – С. 493–496. – Передрук з журн. : Сьогочасне і минуле (Львів). – 1939. – Кн. 1. – С. 96–98.
8. Дзюбан О. Монастир святого Онуфрія від початку Другої світової війни до ХХ ст. / О. Дзюбан // Монастир святого Онуфрія у Львові : сьомі наукові драганівські читання ; упор. Л. Скоп. – Львів : Місіонер, 2007. – С. 57–73.
9. З життя наших установ. Загальні збори Богосл. Наук. Товариства у Львові // Діло. – 1932. – Ч. 5. – 6 січня. – С. 3.
10. З'їзд українських музейників у Перемишлі // Діло. – 1937. – Ч. 108. – 20 травня. – С. 7.
11. Качур І. Книгозбірня Андрея Шептицького: від Прилбич до Митрополичих палат / І. Качур // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника ім. В. Стефаника. – 2015. – Вип. 7. – С. 21–70.
12. Ковальська О. Віхи історії Львівської Святоонуфрійської бібліотеки / О. Ковальська // Місіонар. – 2012. – № 10. – жовтень. – С. 26–28.
13. Колосовська О. Кириличні стародруки з бібліотеки Богословського наукового товариства у Львові (на матеріалах Львівської національної

бібліотеки ім. В. Стефаника АН України) / О. Колосовська // Історія релігій в Україні : тези повідомлень IV круглого столу (Львів, 9–10 травня, 1994). – Київ; Львів, 1994. – 97–98.

14. Кривенко М. Бібліотека Перемиської греко-католицької капітули у світлі архівних матеріалів м. Любліна / М. Кривенко // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – 2009. – Вип. 1. – С. 544–570.

15. Кунанець Н. Бібліотечна справа на західноукраїнських землях (XVIII ст. – 1939 р.): консолідований інформаційний ресурс : монографія / Н. Кунанець. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 448 с.

16. Митрополит А. Шептицький як Меценат // Христос Наша Сила. – 1935. – Ч. 15. – С. 6.

17. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статuti / Й. Сліпий. – Львів : Накладом БНТ, 1924. – 19 с.

18. Сліпий Й. По довголітній перерві / Й. Сліпий // Богословія. – 1943. – Т. XVII–XX. – Кн. 2/4. – С. 91–93.

19. Скрутень Й. Бібліотека львівських Василян / Й. Скрутень // Записки Чина св. Василя Великого. – 1924. – Т. I. – Вип. 1. – С. 161–176.

20. Скрутень Й. Бібліотека львівських Василян / Й. Скрутень // Записки Чина св. Василя Великого. – 1928. – Т. 3. – Вип. 1/2. – С. 65–75.

21. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 130, оп. 1, од. зб. 781, 65 арк.

22. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 816, 4 арк.

23. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, 80 арк.

24. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 833, 11 арк.

25. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, 57 арк.

26. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 842, 54 арк.

27. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 843, 341 арк.

28. ЦДАЛ України, ф. 684, оп. 1, од. зб. 3204, 119 арк.

29. Шкраб'юк П. Монаший чин Отців Василян у національному житті України / П. Шкраб'юк ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів : Місіонер, 2005. – 438 с.

30. Kaszlej A. Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu / A. Kaszlej. – Warszawa : Biblioteka Narodowa, 2011. – 334 p.

References

1. *The Archive of National Ukraine Library named after V. Vernadskyi*, description 1, unit of collection 657, 191 p.

2. Hlynka, L., Chekhovych, K. (ed.) (1934). *The Theological Scientific Society in Lviv in the first decade of its existence (1923–1933)*. Lviv: Edition of The TSS.

3. Vavryk, M. (1958). *In the Basilian monasteries*. Toronto, Kanada: Edition of The Basilians.

4. Vaskiv, A (1997). *The Greek Catholic Church in the spiritual life of the Ukrainians of Eastern Galicia*. D.Ed. Lviv State University named after I. Franko.
5. *The Department of Manuscripts of Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk*, fund 191, unit of collection 11, 42 p.
6. Hrabovetskyi, V. (1994). «The Memory in his Blessing»: Andrei Sheptytskyi and Stanislav region. *Halychyna [Galicia]*, October 29, pp.7–8.
7. Hrytsak, Ye. (2002). The Capitol Library in Peremyshl. *Vybrani ukrainoznavchi pratsi [The Selected Works of Ukrainian studies]*. Pylypovych, V.(ed.), Vol. 2, pp. 493–496. Reprint from 1939. *Sohochnasne i mynule [The Present and the Past]*, part 1, pp. 96–98.
8. Dziuban, O. (2007). The Monastery of St. Onufrii from the beginning of the Second World War to the 20th century. *Monastyr sviatoho Onufriia u Lvovi: somi naukovi drahanivski chytannia [The Monastery of St. Onufrii: the seventh scientific draganov readings]*. Skop, L. (ed), pp. 57–73.
9. From the life of our institutions. The General Meeting of the Theological Science Society in Lviv (1932). *Dilo [The Work]*, January 6, p.3.
10. The Congress of Ukrainian Museumists in Peremyshl (1937). *Dilo [The Work]*, May 20, p. 7.
11. Kachur, I. (2015). The Library of Andrei Sheptytskyi: from Prylbychi to the Metropolitan Chambers. *Zapysky LNNB im. V. Stefanyka [The Notes of Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk]*, issue 7, pp. 21–70.
12. Kovalska, O. (2012). The Milestones of the History of the Lviv Library of St. Onufrii. *Misionar [The Missioner]*, no 10, pp. 26–28.
13. Kolosovska, O. (1994). The cyrillic antiquaries from the Library of the Theological Scientific Society in Lviv (on the materials Lviv National Library named after V. Stefanyk of the Ukrainian Academy of Sciences). *Istoriia religii v Ukraini : tezy povidomlen IV kruhloho stolu (Lviv 9–10 travnia 1994) [The history of religions in Ukraine: Abstracts of Papers of the IV round table (Lviv, May 9–10, 1994)]*, pp. 97–98.
14. Kryvenko, M. (2009). The Library of the Greek Catholic Chapter of Peremyshl through the light of Lublin archival materials. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka [The Notes of Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk]*, issue 1, pp. 544–570.
15. Kunanets, N. (2011). *The Library Studies in Western Ukraine (18 century – 1939): consolidated information resource: monograph*. Lviv: Edition of Lviv Polytechnic.
16. The Metropolitan A. Sheptytskyi as a Patron (1935). *Khrystos Nasha Sylva [Jesus Christ is Our Power]*, p. 6.
17. Slipyi, Y. (1924). *The Theological Scientific Society and its statutes*. Lviv: Edition of the TSS.
18. Slipyi, Y (1943). After a long break. *Bohosloviia [The Theology]*, vol. 37–40, p. 2–4, pp. 91–93.

19. Skruten, Y. (1924). The Library of Lviv Basilians. *Zapysky Chyna sv. Vasyliia Velykoho [Analecta Ordinis St. Basilii Magni]*, vol. 1, issue 1, pp. 161–176.
20. Skruten, Y. (1928). The Library of Lviv Basilians. *Zapysky Chyna sv. Vasyliia Velykoho [Analecta Ordinis S. Basilii Magn]*, vol. 3, issue 1–2, pp. 65–75.
21. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 130, description 1, unit of collection 781, 65 p.
22. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 816, 4 p.
23. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 818, 80 p.
24. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 833, 11 p.
25. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 836, 57 p.
26. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 842, 54 p.
27. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 843, 341 p.
28. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 684, description 1, unit of collection 3204, 119 p.
29. Shkrabiuk, P. (2005). *The Monastic Order of the Basilian clergy in the national life of Ukraine*. Lviv: Misioner.
30. Kaszlej, A. (2011). *Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.